

Divorci per violència masculista al Lloret del segle XIX

Montse Sala i Vila

Introducció

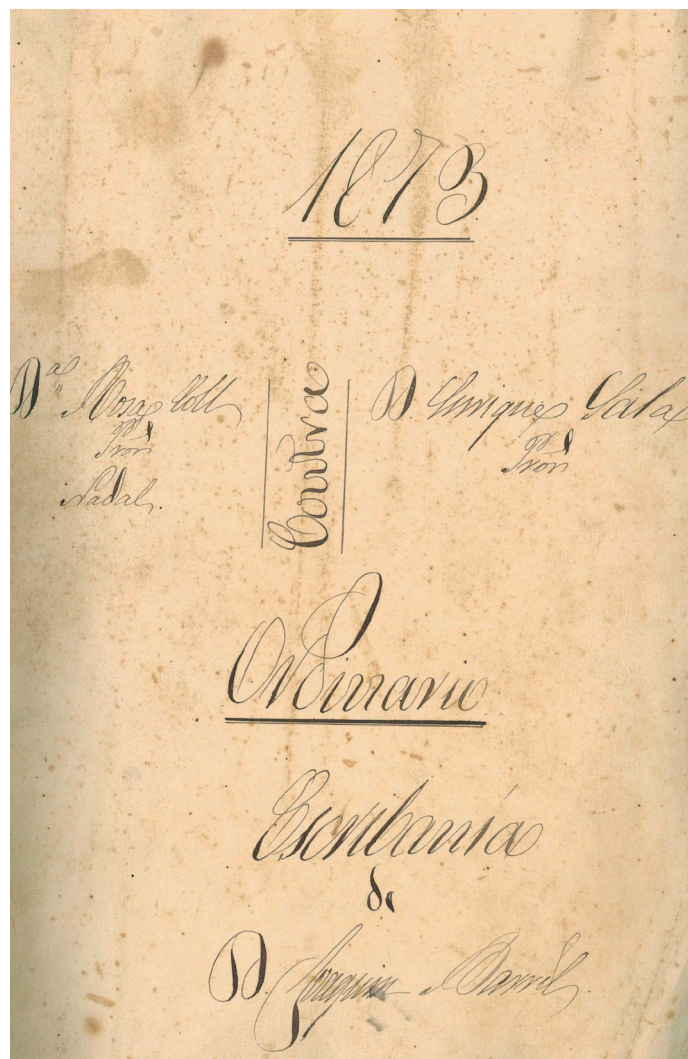
El passat 1 de desembre de 2021, dins els actes del Dia Internacional per a l'eliminació de la violència envers les dones, vaig presentar la conferència *I tot segueix igual (violència masculista a la segona meitat del s. XIX)* a la sala d'actes de l'Ajuntament de Lloret de Mar. Exposava, a partir de l'estudi de quatre expedients de divorci del municipi, una visió d'aquesta problemàtica social que, malauradament, no és actual, sinó que forma part de la història de la societat. A partir de la documentació judicial conservada de processos de divorci canònics i puntualment civils podem conèixer les determinacions dels conflictes matrimonials, considerats llavors com un aspecte que pertocava a l'àmbit privat i familiar. En aquest sentit aquest article és un estudi de cas a partir de l'expedient de divorci civil de l'any 1873 de Rosa Coll Llobet contra Enric Sala Llobet.

Fins el 1870 les lleis consideraven vàlid únicament el matrimoni canònic, i en els supòsits demostrats de conflictes matrimonials greus —maltractaments de paraula i obra, adulteri, bigàmia, insubordinació femenina, malbaratament de la dot, etc.—, qui intervenia eren els Tribunals Eclesiàstics en els anomenats processos de divorci. Eren entesos com a separació sense trencament del vincle matrimonial, en considerar l'església el matrimoni com un sacrament i, per tant, indissoluble. S'admetia la separació interina, un cop acceptada la demanda i, en el cas d'haver-hi sentència, la fi de la convivència podia ser temporal —mentre estigués en vigor la causa que la va provocar— o definitiva —en cas d'adulteri o bigàmia.

Fou durant el Sexenni Revolucionari, un període excepcional de llibertats entre els anys 1868-1874 dins el qual es va proclamar la breu Primera República Espanyola (febrer 1873-desembre 1874), quan es promulgà la llei provisional de matrimoni civil que en el capítol VII incorporava el divorci i en el VIII la dissolució i nul·litat del matrimoni. Publicada l'any 1870, tingué curta durada, essent derogada el febrer de 1875 un cop reinstaurada la monarquia. Tornà a legislar-se amb el Codi Civil de l'any 1889, amb moltes de les disposicions que hi havia a la llei de 1870. Amb tot, fou una llei que sovint ha quedat oblidada, ja que s'esmenta sempre la llei de divorci de la Segona República. Aquí destacaré el seu interès, doncs la veurem implementada de forma novedosa en el cas de divorci que estudio en el present article.

A partir de la segona meitat del segle XIX hi ha un augment dels casos de divorci canònics. Es desconeix el nombre de processos començats a l'àmbit civil, ja que malauradament s'ha conservat poca documentació judicial d'aquell període, llevat de la que s'hagi pogut preservar en arxius familiars i patrimonials¹. Les causes d'aquest procés creixent no són clares. Alguns historiadors apunten a canvis econòmics, ideològics i socials, que van permetre que els conflictes matrimonials reservats a l'àmbit familiar prenguessin una dimensió pública, convertint-se en un tema socialment acceptat. Les persones se sentien acompanyades per obrir causes de separació i divorci, amb xarxes de suport econòmic i moral de familiars, amics o veïns².

En els casos presentats per violència de gènere, com el cas que ens ocupa, aquesta realitat podia connectar amb altres causes afegides com era la infidelitat quan aquesta comportava abandonament, violència o risc de la vida. En el rerefons de la violència, causa bàsica en moltes de les separacions protagonitzades per dones, es trobava —i continua trobant-se— el paper corrector del marit vers

Portada de l'expedient de divorci entre Rosa Coll i Enric Sala.
Procedència: SAMLM – Fons Fàbregas- Barri. Data: 1873.
CID: 524.002.410_019.005.009.

¹ Probablement aquest sigui el motiu de la poca historiografia que hi ha sobre el tema.

² COSTA, Marie. *Conflictos matrimoniales y divorcio en Cataluña: 1775-1833*. Tesis doctoral. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona. 2008. P. 419.

la muller.³ En ocasions, però, els maltractaments eren permesos per pertànyer a l'àmbit privat de la família. Es tolerava —i fins i tot es permetia per llei— el càstig moderat com un dret del marit a disciplinar l'esposa en cas de desobediència a les lleis del matrimoni.

En els processos de divorci civil⁴, previ a la presentació de la demanda de divorci havia de dur-se a terme un acte de conciliació entre les parts⁵. La demanda només podia ser presentada pel cònjuge innocent⁶, on s'al·legaven els motius pels quals demanava el divorci i posterior presentació de proves i testimonis. Només es podia presentar en els supòsits que marcava la llei⁷; qualsevol causa no era vàlida per començar el procés. Un cop admesa la demanda —o abans, en cas d'haver-hi sospites de perill pel cònjuge innocent—, s'acordava judicialment la separació provisional del matrimoni —coneguda com a separació interina—, i el dipòsit de l'esposa i els fills a casa d'un familiar o amic mentre dures el procés —continua prevalent la dona com a ésser inferior i es trasllada el paper de *pater familias* a un altre home en la majoria dels casos⁸. De vegades, dins l'expedient de divorci s'inclouïa el procés de declaració de pobre de la demandant per no poder fer front a les despeses del procés. Continuava amb la resposta de la part demandada als fets denunciats, declaració dels seus testimonis, per concloure amb la possible sentència.

El divorci civil donava lloc a la separació definitiva dels cònjuges, però no dissolia el matrimoni; tan sols suspenia la vida en comú.⁹ Igual que en el divorci canònic el vincle conjugal no desapareixia —s'haurà d'esperar a la llei de divorci de la Segona República—, quedant els cònjuges lligats i legítimament casats fins a la defunció d'una de les parts. La família, eix vertebrador de la societat, quedava preservada¹⁰.

La majoria de demandes de divorcis —canònics o civils— eren presentades per dones. És important contextualitzar quina era la situació de la dona en aquell moment: el seu destí "natural" era casar-se i formar família, tenir cura de la família. Legalment la dona casada era considerada com a dèbil, física i moralment, submissa al marit¹¹, que era el *pater familias* a qui la dona devia obediència, doncs a ell li corresponia l'autoritat familiar i conjugal. Aquesta subordinació devia ser recompensada per la protecció dels marits, que havien de mantenir-les conforme al seu estat: *"La obligación del marido es el proveer el sustento a su*

mujer y familia, y cuidar de mantenerla con el decoro, que corresponde a su clase."¹²

La dona estava limitada pel vistiplau del marit en segons quins actes com, per exemple, acceptar herències o regentar els seus negocis. El marit era el seu "representant" i, per tant, podem considerar a la dona jurídicament com a "menor emancipada"¹³. En canvi, la dona soltera major d'edat i les vídues podien gestionar els seus béns i la seva vida sense aquestes limitacions. En el Codi Penal, però, no hi havia distinció per raó de sexes. La dona, fos quin fos el seu estat civil, era considerada responsable dels seus actes i havia de respondre per ells.

Si bé a la conferència vaig exposar tres demandes de divorci canònic presentades davant el Tribunal Eclesiàstic de la diòcesi de Girona i un cas de demanda de divorci civil presentat al jutjat de Primera Instància de Santa Coloma de Farners, la limitació de l'article no permet poder aprofundir en tots els casos. Donada la seva excepcionalitat presento l'estudi de l'expedient de divorci civil deixant per a una propera publicació l'anàlisi dels casos de divorci canònics.

Enric Sala Llobet i Rosa Coll Llobet. Antecedents a la demanda de divorci

Es tractava d'una parella que formava part de dues famílies benestants locals amb vincles familiars. L'Enric, hisendat, era propietari de nombroses terres a Maçanet, Sils i Vidreres que, com a hereu, havia rebut en morir el seu pare. Es dedicava a la seva administració i gestionava el cobrament de censals sobre aquestes terres que li generaven importants rèdits. Per alguns documents també es pot pensar que es dedicava a ser prestador, normalment amb garantia d'un bé immoble, així, en cas d'impagament, s'incrementava el seu patrimoni immobiliari. A més, participava en l'àmbit polític com a regidor de l'Ajuntament de Lloret¹⁴ i era actiu en actes benèfics fent donacions com, per exemple, en la subscripció local per a la *Junta Provincial de socorros para Filipinas y Puerto Rico*¹⁵.

L'Enric i la Rosa estaven emparentats per part de les respectives mares, que eren germanes i descendents de la nissaga familiar Llobet de Vidreres¹⁶. Així doncs, ells eren cosins germans i per poder contraure matrimoni van haver

³ MACÍAS DOMINGUEZ, Alonso Manuel; CANDAU CHACÓN, María Luisa. *Matrimonios y conflictos: abandono, divorcio y nulidad eclesiástica en la Andalucía moderna (Arzobispado de Sevilla, siglo XVIII)* dins *Revista Complutense de Historia de América*, vol. 42. 2016. P. 143.

⁴ Hi havia força semblances entre els expedients canònics i els civils en el temps que aquest va estar en vigor. La justícia eclesiàstica i civil es van combinar per resoldre els conflictes matrimonials. Per conèixer l'estructura dels expedients de divorci canònic, vegeu: COSTA, Marie. *Dones rebels, dones alliberades: el divorci a Catalunya als segles XVIII i XIX*. Ajuntament de Barcelona – Eumo Editorial. Barcelona. 2016. P. 104-120.

⁵ Reial Decret de 23 de novembre de 1872, article 2.

⁶ Llei de Matrimoni Civil de 18 de juny de 1870, article 86.

⁷ Llei de Matrimoni Civil de 18 de juny de 1870, article 85.

⁸ COSTA, Marie. *Conflictos matrimoniales...* P. 160.

⁹ Llei de Matrimoni Civil de 18 de juny de 1870, article 83.

¹⁰ ESPIGADO TOCINO, Gloria. *Orden legal y orden sexual en los comienzos de la Revolución Septembrina (1868-1870)* dins *Memoria y Civilización. Anuario de historia*, núm. 23. Universidad de Navarra. 2020. P. 181.

¹¹ GETE-ALONSO CALERA, María del Carmen; SOLÉ RESINA, Judith. *Mujer y patrimonio (el largo peregrinaje del siglo de las luces a la actualidad)* dins *Anuario de Derecho Civil*, vol. 67, núm. 3. 2014. P. 789.

¹² COSTA, Marie. *Conflictos matrimoniales...* P. 248.

¹³ GETE-ALONSO CALERA, María del Carmen; SOLÉ RESINA, Judith. *Mujer y patrimonio...* P. 811.

¹⁴ DABAN i MASSANA, Joaquim. *150è aniversari de la col·locació de la primera pedra de l'ajuntament. Trasllat de l'acta del 18 de febrer de 1868* dins *Sesmond*, núm. 17. Ajuntament de Lloret de Mar. Lloret de Mar. 2018. P. 12.

¹⁵ *Boletín oficial de la provincia de Gerona*, n° 23. 21 de febrer de 1868. P. 2.

¹⁶ DE LLOBET MASACHS, Santiago. *Historia de una familia: Los Llobet de Vidreres. Siglos XII-XX. Tomo I*. P. 114. Consultat a www.Academia.edu el 23 d'octubre de 2021.

de demanar davant el vicari general de la diòcesi de Girona a finals d'abril de l'any 1870 dispenses matrimonials per consanguinitat de segon grau.¹⁷ Com a motiu per eliminar l'impediment per poder casar-se argumentaren que la Rosa era orfe de pare, sense altre suport que el de la seva mare vídua que fàcilment li podria faltar, i que ella “*se expone a no hallar otro partido igual tan ventajoso, por estar hace mucho tiempo comprometida con él para unirse en matrimonio, cuya circunstancia retrae a los jóvenes que tal vez podrían pretenderla*”. I que “*el recurrente como su familia son y fueron bienhechores especiales de esta Iglesia parroquial, pues que está a la vista la Capilla de la Virgen de la Concepción que construyeron los ascendientes de Enrique Sala, la que han ensanchado y decorado a sus espensas los padres del mismo, y cuida actualmente el orador de su conservación y aseo, y acude a los gastos del culto, con lo cual da una prueba de ser bienhechor de la Iglesia, ofreciendo como ofrece además la limosna de 25 duros equivalente a 50 escudos con destino al culto de esta parroquia*”¹⁸.

Van casar-se el 19 de juny de 1870. Ell tenia 29 anys i ella 24 i van anar a viure a casa de l'Enric, situada al carrer de la Plaça, 22 —actual Rambla Romà Barnés. L'any següent nasqué l'únic fill de la parella, en Lluís.

La conflictiva relació conjugal va començar ja de bon principi de ser casats i va provocar que, més d'una vegada, ella marxés a casa de la seva mare, fins al punt que la nit del 14 d'abril de 1871, quan no portaven ni un any de casats —i cal suposar que estant la Rosa embarassada del seu fill—, l'Enric demanés la presència primer del jutge municipal i posteriorment del notari per aixecar acta “*de la pregunta que quería hacer a su esposa y de la contestación que esta diera a los fines que pudiera convenirle y habiéndonos abierto la puerta Paula Llobet viuda de Coll [mare de la Rosa], hemos*

Casa del carrer de la Plaça, 22, on va viure el matrimoni de Rosa Coll i Enric Sala.

Procedència: SAMLM – Fons Editorial Efadós l'Abans – família Creus Bosch. Data: 1945 ca. Autoria: Desconegut. CID: 803.004.100_506.004.018.

entrado en un aposento en donde se hallaba en cama la esposa del requiriente y este le ha preguntado si quería ir en compañía suya, y ha contestado que mientras no la tratase mal que iría, a cuya contestación ha dicho el citado Enrique Sala Llobet que pedía una completa satisfacción de la ofensa que se le infería, al suponer su esposa que la trataba mal, cuando ni ha tratado mal a nadie y menos a ella”¹⁹.

Al cap d'uns mesos d'aquest fet, la Rosa, “*Agotado su sufrimiento [...] y corriendo por otra parte peligro su vida y también la de su hijo, sobre cuya salud, por encontrarse en el período de la lactancia, refluían los disgustos y sinsabores de la madre, determinó y obtuvo que se hiciera efectivo el depósito de su persona y la de su hijo decretado por el Juzgado en quince de Diciembre de mil ochocientos setenta y uno, habiéndose llevado a cumplimiento por el Juez Municipal de Lloret, en quince de diciembre próximo pasado*”[1872]²⁰. La separació interina de la parella no es va dur a terme fins l'any següent “*merced a la intervención de personas respetables y a las promesas que hiciera el D. Enrique de portarse bien con aquella*”²¹, si bé la Rosa al cap de poc va haver de tornar a suportar el seu caràcter irascible, com veurem més endavant.

Presentació de la demanda de divorci

Pocs dies després de ser dipositada a casa de la seva mare, a les primeries de l'any 1873, es presentà la demanda de divorci. L'expedient s'inicia amb la informació sumària de l'exposició dels fets i els fonaments de dret presentats pel procurador de Rosa Coll on es denuncien i descriuen de manera colpidora els maltractaments de paraula i obra que va patir. Segueix amb l'acta de conciliació que per llei s'havia de tramitar —a la qual l'Enric no s'hi presentà—, continua amb l'expedient de sol·licitud de pobresa de la Rosa per evitar haver de fer-se càrrec de les despeses del procés, la declaració dels testimonis de la demandant i l'escrit de defensa del marit.

A continuació, de forma succinta, passaré a descriure els fets denunciats i les declaracions fetes pels testimonis proposats per l'acusació de cadascú.

Es donava constància “*Que a los pocos meses de celebrado el matrimonio [...] Don Enrique Sala, empezó [...] a inferir a Rosa Coll, y continuó infiriéndola malos tratamientos graves de obra y de palabra poniéndola unas veces, para sustraerse a ellos, en el duro trance de abandonar el lecho conyugal y refugiarse en la habitación de las sirvientas, y otras en el de pedir amparo al criado Esteban Roig, saliendo a la calle de noche para albergarse en casa de su señora madre*”²².

El criat Esteve Roig declarà “*que una noche sin que recuerde la época la Doña Rosa Coll dijo al declarante que la acompañase a casa su madre, pasando la noche dicha señora*

¹⁷ Dispenses matrimonials d'Enric Sala Llobet amb Rosa Coll Llobet. Arxiu Diocesà de Girona.

¹⁸ Ídem.

¹⁹ SAMLM – Fons Fàbregas Barri. Notari José Antonio Rodés. Demanda de divorci de Rosa Coll contra Enric Sala. 1873. CID: 524.002.410_019.005.009.

²⁰ Ídem.

²¹ Ídem.

²² Ídem.

en la citada casa; que esto fue antes de haberse acostado los de la familia del Don Enrique Sala, y no recuerda si este en aquella ocasión estaba en ella ni sabe el motivo que tuvo para obrar así”.²³

La minyona Josefa Corredó va reconèixer que diverses vegades la Rosa havia anat a dormir amb ella, “no pudiendo fijar la época en la que sucedió, e ignorando si el D. Enrique Sala la maltrataba o no, ni si ella tuvo que albergarse de noche en casa de su madre”. Una altra minyona, Rosa Ribera, a més declarà “que una ocasión marido y mujer tenían cuestiones estando en el comedor y que habiéndose aproximado ambos a la cocina en que estaba la declarante el D. Enrique cogió la azucarera que estaba sobre la mesa amenazando tirársela a su esposa la cual se escondió detrás de la declarante y esta procuró detener al D. Enrique como lo hizo de resultas de lo cual este la despidió, por lo cual se marchó en el acto por habérselo ordenado D. Enrique, ignorando lo que pasó después”²⁴.

El fet més colpidor que es denuncià fou: “Que en una noche del mes de Mayo, u otra mas cierta de mil ochocientos setenta y uno, encontrándose ambos esposos [...] de su cuarto habitación, él asió del cuello fuertemente a su esposa con intento de ahogarla, por lo que mi principal hubo de demandar auxilio que acudieron a prestarla un hermano de don Enrique y el criado Esteban Roig, debiendo forzar el primero la puerta del cuarto que había cerrado el marido.”²⁵

El criat Esteve Roig declarà “que ignora si el tener el D. Enrique Sala cogida a su esposa por el cuello, como la tenía, era con intento de ahogarla bien que el testigo creyó fue para obligarla a subir a la cama”. El germà de l’Enric, Francesc, declara que “en una noche que no puede precisar del año 1871 la Doña Rosa Coll llamó repetidas veces al declarante desde el cuarto en que estaba con su marido y acudiendo el declarante que estaba en la misma casa como encontrase cerrada interiormente la puerta del cuarto la empujó y una vez abierta [...] pudo observar que la doña Rosa Coll estaba sentada en una silla al lado de la cama y su marido la tenía cogida de la mano queriendo hacerla subir en la cama habiendo antes de entrar oído que su cuñada al llamarle se lamentaba llamando al declarante”²⁶.

No foren els únics actes de violència, ja “que en otra ocasión o sea en la noche del treinta de Noviembre, u otra mas cierta, del relatado año mil ochocientos setenta y uno, el Don Enrique Sala golpeó con furia a mi representada llegando a inferirla una marcada contusión en la cara, repitiéndose estos malos tratamientos dos días después, a consecuencia de los cuales mi principal se refugió de nuevo en la casa de su madre permaneciendo en ella unos quince días”²⁷.

El criat Esteve Roig declarà que “En una ocasión cuya fecha no recuerda, la doña Rosa Coll fue a pasar algunos días en casa de su madre, ignora si fue por haberla maltratado su marido, solo prestaba servicios durante las noches y de día estaba ocupado en otras cosas fuera de la casa”²⁸. I una de les minyones, Josefa Corredó, deia ignorar aquests fets doncs encara que fos cert ella ho desconeixia, pel fet de no estar-se a la casa de manera seguida.

També es deixà constància “que restituída Doña Rosa a la

casa y compañía del marido [...] ha venido sufriendo hasta su separación, iguales o parecidas vejaciones, insultos y atropellos graves de que antes fuera objeto, viéndose como anteriormente obligada de noche a abandonar muchas veces el lecho conyugal para refugiarse con las sirvientas, y de día a levantarse de la mesa y comer en la cocina sin quedar por ello libre de las violencias de su marido, que en ocasiones le arrebatava la comida de las manos y la empujaba hacia la calle diciéndola que estaba de más en su casa aparte esto de los malos tratamientos que a solas y cuando no era posible demandar auxilio, le infería”²⁹. Dues de les minyones i la mainadera reconegueren que diverses vegades ella es va aixecar de la taula per anar a menjar a la cuina, però no sabien els motius que la portaven a actuar d’aquesta manera. El personal de servei, potser atemorit per les conseqüències de les seves declaracions, desdibuixava els fets —excepte en un cas que per protegir a Rosa fou acomiadada al moment. El model d’autoritat patriarcal s’estenia al conjunt de membres de la casa.

No deixa de sorprendre que ella patís la violència que detalla, doncs eren cosins germans, es coneixien de ben petits i havien viscut a prop abans de casar-se i quan ella es refugiava a casa de la seva mare —que era tia d’ell—,

Capella de la Concepció de l’església parroquial de Sant Romà, de la qual en tenia cura la família Sala.

Procedència: SAMLM – Fons Martínez-Planas. Data: 1930 ca.
Autoria: Emili Martínez i Passapera. CID: 510.000.700_302.025.005.

²³ Ídem.
²⁴ Ídem.
²⁵ Ídem.
²⁶ Ídem.
²⁷ Ídem.
²⁸ Ídem.
²⁹ Ídem.

era al carrer de Santa Cristina, a dos carrers d'on vivia el matrimoni.

En l'escrit de defensa, el procurador d'Enric Sala acusa a Rosa de desobediència greu envers el seu marit, per caprici o per influència de persones “*enemigas de la paz y tranquilidad de la familia*” i de posar-li traves per exercir “*su poder como jefe de la familia*”, arribant “*su cinismo al extremo de producir escándalo, induciéndola a entablar demanda de divorcio, en cuyo contenido se levanta el acto que cubre la vida privada [...]. Mi representado en tan difíciles circunstancias como escandalosas de abandono por parte de su esposa del lecho y casa conyugal sin motivo alguno, ha obrado con exquisita prudencia y con una cordura sin límites.*”³⁰ Així ell fa una defensa de l'autoritat familiar que exerceix el marit i en el principi bàsic que tot el que passa a la família ha de tenir lloc a l'esfera privada sense cap ingerència externa.

Negà les acusacions de maltractaments de paraula i obra, “*pues los domésticos que han testificado, han manifestado ignorar tales malos tratos, añadiendo que si bien algunas veces desamparaba el lecho conyugal y la mesa, para dormir en el cuarto de las sirvientas o comer con ellas en la cocina, estas ignoraban el motivo que tuviera para ello, ignorancia que explica que Rosa Coll obraba por capricho, pues los malos tratamientos debían ser vistos u oídos por las personas que estaban en la casa, pues no se comprende de otra manera*”. I dels casos concrets com els greus fets denunciats de la nit de maig de 1871 es defensava tot dient que “*Doña Rosa insinuando su sistema quiso abandonar a su marido, mas este ante la desobediencia grave de su esposa la obligaba a regresar al lecho conyugal para comperderla a cumplir las leyes del matrimonio*”³¹.

Hem de recordar que en aquell moment la llei deia que la dona havia d'obeir el marit i viure en la seva companyia i fins i tot en cas de desobediència, per llei ell tenia dret a castigar-la moderadament, tot i que l'Enric indiqués que no ho va fer. També negà l'acusació relativa a la nit del 30 de novembre de 1871, i que els suposats maltractaments li perjudiquessin la salut ja que ni quan estava embarassada ni en l'etapa de lactància ni ella ni el seu fill van patir cap afectació —i per defensar-ho presenta com a prova un certificat de la llevadora que la va atendre.

Per contradir l'acusació de maltractament recordava que ella l'acompanyava a reunions i a viatges i que ni els veïns ni amb qui coincidiren en actes públics van poder notar

Solar per a panteó 15-B del cementiri de Lloret de Mar on l'Enric Sala va ser enterrat l'octubre de 1902.

Procedència: Montse Sala i Vila. **Data:** 2021.
Autoria: Montse Sala i Vila.

malestar entre el matrimoni. L'Enric recriminava a la Rosa que “*si tan afanosa ahora se muestra la autora de desligarse de sagradas obligaciones que importa el matrimonio, no tenía necesidad de producir escándalo, atacando la honra de su marido que debe considerarla como a propia, ni menos entablar una demanda que además de todo, si mi principal la pasara en silencio, importaría la pérdida de la patria potestad sobre su hijo; por cuales motivos debe rechazar aquella, pues no desea mas que vindicar su honra ultrajada y los derechos de marido y padre que por las leyes divinas y humanas le corresponden.*”³²

El marit estava més preocupat pel que ell considerava un atac a la seva honra, entenia les denúncies de Rosa com a injúries i mostrava preocupació per la pèrdua de la pàtria potestat sobre el seu fill, que com a noi i primogènit seria l'hereu dels seus béns —com així va ser. Segons la llei, en cas de sentència de divorci els fills quedaven sota la potestat i protecció del cònjuge innocent³³, que en aquesta cas seria la Rosa.

Insistia en què la demanda era falsa i exigia la restitució a la llar del seu fill i la seva esposa, “*no pudiendo el divorcio reclamarlo mas que el cónyuge inocente no podría la actora reclamar en el sentido que lo hace, desde el momento que es culpable de las graves faltas de desobediencia al marido y abandono sin motivo de su casa y lecho*”. Ell demana l'absolució i “*imponiendo a la actora silencio y callamiento perpetuo*”, per tant, retornar a l'àmbit privat els conflictes matrimonials, i que “*se restituya a la casa marital con su hijo, apercibiéndola de que en lo sucesivo guarde obediencia legal debida al marido. En la demanda presentada se imputan a mi principal hechos que constituyen un vicio de moralidad y cuyas consecuencias podrían perjudicar su buen nombre y honradez acrisolada, y algunos de ellos son una falsa imputación de delito de los que dan lugar a procedimiento de oficio, como es el de tentativa de asesinato, que constituye injuria y calumnia manifiesta*”³⁴.

A més, s'al·legava “*mi poderdante tiene el íntimo convencimiento que su esposa ha sido inducida si no forzada por su madre Pilar Llobet de Coll y su hermano Joaquín Coll y Llobet, y otros a presentar una demanda*” i “*Si bien desearía perdonar todos los agravios que con ello le han inferido, para que le dejen disfrutar tranquilo y con paz las delicias del hogar doméstico, la tenacidad de los seductores es tanta, que teme se reproduciría mas adelante el escándalo. Para evitarlo cree que debe castigarse severamente los delitos de injuria y calumnia contra todos los culpables de dichos delitos, sean autores o cómplices, especialmente contra Rosa Coll, Pilar Llobet y Joaquín Coll y Llobet*”³⁵.

L'Enric acabava sol·licitant autorització per presentar una querrela per injúries i calúmnies contra la seva esposa, la seva tia i el seu cunyat, a més d'altres de qui no s'especifica el nom. No sabem com es va resoldre la demanda ja que a l'expedient no hi consta la sentència. Malgrat tot, verificant

³⁰ Ídem.

³¹ Ídem.

³² Ídem.

³³ Llei de matrimoni civil de 18 de Juny de 1870, disposició 2a, article 88.

³⁴ SAMLM – Fons Fàbregas Barri. Notari José Antonio Rodés. Demanda de divorci...

³⁵ Ídem.

els padrons d'habitants³⁶, l'any del divorci ella apareixia vivint al domicili de la seva mare, si bé en els censos d'anys posteriors apareix de nou al domicili del marit, cosa que demostraria que tornaren a viure junts. Així doncs, el divorci no es va dur a terme. Podem deduir, per tant, que donada la posició social i econòmica del marit i el vincle familiar entre ells van arribar a un acord que no perjudicàs a les famílies amb causes judicials com les d'injúria i calúmia amb les que ell amenaçava.

La vida continua

L'Enric va seguir mantenint una activa vida política, social i religiosa. Fou diputat de la Diputació Provincial de Girona i formà part de la seva comissió de comptes els anys 1873 i 1874, és a dir, l'any que s'inicià el procés de divorci i de la instauració de la Primera República. També tenim constància que de les darreries del segle XIX fins a l'any 1900 formà part de la Junta d'Obrers de la parròquia de Sant Romà i un altre cop regidor a l'Ajuntament, coincidint amb els anys de construcció del cementiri modernista de Lloret. El seu fill Lluís fou propietari d'un solar per a panteó —que no es va construir—, on l'Enric va ser enterrat l'octubre de l'any 1902; també d'un hipogeu dels anomenats de segona classe on serien enterrats mare i fill. En una data que no podem precisar les restes de l'Enric es traslladaren del panteó al dit hipogeu —en un tràmit dut a terme possiblement pels hereus d'en Lluís. No podem saber mai què va portar la Rosa i el seu fill a enterrar l'Enric en un solar per panteó situat a la zona més destacada del cementiri —malgrat no construir-ne cap edificació—, mentre que ells van preferir ser enterrats en un altre hipogeu més modest, però proper a la capella, nucli central del cementiri.

L'Enric havia fet testament l'any 1884, onze anys després de la causa de divorci, on instituïa com hereu universal el seu fill Lluís i com a usufructuària “a su querida esposa con la obligación de mantener en su casa y compañía y mientras trabajen a utilidad de la misma, a su hijo y heredero Don Luis Sala Coll”³⁷. L'inventari de béns efectuat durant la tramitació de l'herència de l'Enric permet reconstruir l'estatus econòmic de la família³⁸:

Era propietari de tres cases i un tros de terra a Lloret valorats en 10.603 pessetes, d'un cert nombre de terrenys a Maçanet, de quatre masos situats en els termes de Vidreres, Sils i Maçanet, de dos masos a Sils, d'un valor total de 140.190 pessetes. Sobre aquestes finques hi havia un domini directe i uns censos amb un valor a efectes hereditaris de 73.378,29 pessetes.

En aquest cas es repeteix una tendència que ja he observat i documentat en altres lloretencs benestants: es tracta d'hisendats locals que tenien a l'interior propietats de rellevant rendibilitat agrària. Gairebé totes les finques l'Enric les va heretar del seu pare i les va llegar al seu fill,

demostrant la importància de la gestió i transmissió del patrimoni en una nissaga familiar. La situació econòmica solvent de la família va permetre que l'hereu, en Lluís, pogués viure de rendes com el seu pare. La Rosa i el seu fill van viure a la casa del carrer de la Plaça fins a les seves respectives defuncions. En Lluís va morir solter i sense descendència, heretant els seus béns els seus cosins.³⁹

Conclusió

Ens trobem davant d'un expedient de divorci excepcional, tramitat durant la curta durada que tingué la llei provisional de matrimoni civil de 1870, que ens ha arribat a través d'un fons patrimonial. En aquest expedient es posa de relleu el patiment de la dona víctima d'una determinada concepció del que era el matrimoni i del principi d'autoritat del marit com a *pater familias*, que justificava l'exercici de la violència en l'àmbit privat.

Avui encara moltes dones pateixen situacions semblants i en l'estudi de cas que he presentat s'entreveu un fet que dissortadament venia de temps passats i que malgrat les successives legislacions de divorci es perpetua fins als nostres dies. Però també és una mostra de com la dona en general, i la Rosa en particular, s'emparaven en la llei per exterioritzar els conflictes matrimonials i donar una vessant pública a un afer considerat fins llavors privat, tal com l'Enric insistia en la seva defensa. En els processos de divorci en general les dones trobaven xarxes de solidaritat⁴⁰ i de suport tan de les institucions, com de familiars i amics. En tot moment la Rosa comptà amb el suport de la seva mare i dels seus germans. Hom pot suposar que la Rosa fou aconsellada de presentar demanda civil en lloc d'eclesiàstica per a aconseguir la separació definitiva i defugir els llargs processos que es produïen ens els jutjats canònics.

No deixa de sorprendre que els fets que per ella eren descrits com a maltractaments per ell foren considerats de desobediència al marit, capricis d'ella influïda per la seva família —que també ho era d'ell—, a qui considera enemics pel suport que donaven a la Rosa, i d'atac al seu honor. L'Enric, en l'esfera privada es mostra com una persona intolerant, si bé va gaudir de consideració en l'àmbit públic en l'exercici de càrrecs polítics locals i provincials, i essent un membre destacat dins la vida social de Lloret.

Els maltractaments afecten totes les classes socials i, en aquest cas, un conflicte familiar privat es convertí en públic per acabar-se resolent, finalment, en l'àmbit privat. M'agradaria pensar que la Rosa, una dona valenta que des del primer moment va intentar fugir d'una situació difícil, quan tornà a viure a la casa familiar —no sabem si per voluntat o condicionada per pacte—, va poder viure amb la tranquil·litat i pau de la família que l'Enric argumentava en la seva defensa.

³⁶ He consultat al Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar els padrons dels anys següents: 1873, 1880, 1885, 1898, 1901, 1911 i 1920. Són consultables on-line al web de l'arxiu.

³⁷ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Notaria de Agustín Muñoz i Verge.

³⁸ Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners (AHCSCF). Notari Lorenzo Garzón Noya.

³⁹ DE LLOBET MASACHS, Santiago. *Historia de una familia...* P. 114.

⁴⁰ COSTA, Marie. *El divorci a la Catalunya de l'Antic Règim. Un fenomen femení* dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XIX. 2008. P. 186-187.